LUCEAFĂRUL LUI EMINESCU ŞI EDITORII LUI

DE

GAVRIL ISTRATE

Sărbătorim, în cursul acestui an, centenarul triplei apariţii a *Luceafărului* lui Eminescu (în „Almanachul Societăţii Academice Social-Literare «România Junâ»", din Viena, p. 39—58, în „Convorbiri literare" din 1 august, p. 169—178, şi în prima ediţie Maiorescu, din decembrie 1883, p. 277—300).

După cum se ştie, textele respective nu sînt identice. Între cel din „Almanach"..., reluat în „Convorbiri...", şi între cel din ediţia Maiorescu avem deosebiri sensibile, care au dat mult de gîndit editorilor de mai tîrziu. Cea mai importantă constă în faptul că în ediţia Maiorescu poezia are patru strofe mai puţin. Cum manuscrisul original, al poetului, nu ni s-a păstrat şi autorul n-a mai avut răgazul să revină asupra textului tipărit, iar, pe de altă parte, există probe că, la „Convorbiri", se făceau unele intervenţii pe text, de către cei din redacţie, s-a emis ideea că poezia nu reprezintă, în totul, forma pe care i-a dat-o Eminescu. Să mai adăugăm afirmaţia unor cercetători potrivit căreia Maiorescu însuşi ar fi făcut unele modificări, pe alocuri, înainte de a da la tipar poeziile?

Imaginea pe care şi-au putut-o face diverşii cititori, în cei o sută de ani de cînd a fost publicată, nu este şi n-a putut fi unitară nu numai din cauză că doi oameni se deosebesc în modul de a gîndi şi de a interpreta ci şi pentru că, de la început, textul *Luceafărului* a fost umbrit de numeroase lecturi îndoielnice ori chiar de evidente erori. La acestea se adaugă, apoi o ortografie fluctuantă, care, de multe ori, a putut imprima un caracter oarecum artificial poeziei.

Unele dintre erorile strecurate în text au fost corectate relativ repede, altele au persistat vreme îndelungată, iar cîteva au ajuns pînă la noi. Dar, cum îşi poate închipui oricine, nu toate au aceeaşi pondere, în înţelegerea sau neînţelegerea textului. Sigur, însă, că ele împietează fie asupra unui vers, fie asupra unei strofe, cînd nu aruncă o umbră care nu ne mai permite să descifrăm, în toată claritatea lor, construcţii şi imagini neperechi.

Versul al treilea din strofa de mai jos a suferit, în *„Almanach..."*, o gravă amputare de înţeles, din cauza unei evidente erori tipografice, pe care au observat-o şi au înlăturat-o încă primii editori. Ea a fost menţinută, totuşi atît în „Convorbiri literare" (august 1883), cît şi în „Familia" din 6/18 mai 1884 şi în „Almanach literar ilustrat" (1887):

Şi se tot duce... S-a tot dus
Dè dragu-unei copile

S-a rupt din locul *lin* de sus
Pierind mai multe zile. (p. 47).

Restabilind versul, prin înlocuirea adjectivului subliniat cu pronumele *lui*, a fost înlăturată confuzia și strofa și-a recăpătat înțelesul. Mai greu au putut fi convinși editorii de mai tîrziu asupra altei erori tipografice, deși verbele din primele două versuri ar fi trebuit să fie probe suficiente în privința timpului în care stau cele din versurile următoare :

El asculta tremurător
Se aprindea mai tare
Și *s-arunca* fulgerător
Se *cufundă* în mare.

Unele ediții (Gh. Bogdan-Duică, 1924, Octav Minar, 1927, E. Lovinescu, 1929, N. Iorga, 1922, 1932) au preluat această eroare și n-au înlocuit perfectul simplu cu imperfectul, cum cere în mod clar contextul. În edițiile scoase de N. Iorga, confuzia aceasta, între imperfect și perfectul simplu, se observă și în altă parte și anume în primul vers din catrenul :

Ea-l *asculta* pe copilaș
Uimită și distrasă
Și rușinos și drăgălaș
Mai nu vrea, mai se lasă

devenit Ea-l *ascultă* pe copilaș.

Nu putem trece peste faptul că într-o ultimă ediție a „*Luceafărului*", apărută la Timișoara, sub îngrijirea lui Ion Iliescu, în strofa asupra căreia ne-am oprit mai sus, toate cele trei verbe apar cu timpul schimbat, față de primele imprimări :

El *ascultă* tremurător,
Se aprindea mai tare
Și *s-arunca* fulgerător
Se *cufunda* în mare.

O altă eroare evidentă, pe care o întîlnim în textul din „*Almanach*", privește versul al doilea din strofa :

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd *pe rază*,
Pătrunde-n codru și în gînd
Norocu-mi luminează (p. 58),

menținut sub forma aceasta de mulți editori, de la Maiorescu și Șaraga, la Matei Eminescu și Ioan Săndulescu, Dragomirescu-Constanța Marinescu, pînă la Gh. Adamescu, Gh. Bogdan-Duică, G. Murnu, N. Iorga și Const. Botez. Eroarea este cu atît mai bătătoare la ochi, cu cît versul în cauză apare, în alte două locuri, în forma lui corectă, într-un context foarte puțin diferit :

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd *pe-o rază*,

Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi luminează (p. 41, 44).

Înaintea ediţiilor pomenite, găsim o lectură necorespunzătoare şi în cea de a patra „variantă" a *Luceafărului*, publicată în „Familia" (6/18 mai 1884) :

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecă pe-o rază,

unde observăm că a fost modificat timpul verbului.

Celelalte două strofe, în care se mai întîlneşte versul respectiv, se prezintă exact ca în „Almanach" şi ca în cele mai multe ediţii :

Alunecînd *pe-o rază*

şi respectiv,

Alunecînd *pe rază*.

În textul reprodus în revista orădeană întîlnim şi alte lecturi dubioase, printre care :

Şi era una la părinţi
Şi mîndră-n toate cele,
Cum o fecioară între sfinţi
Şi luna între stele.

Nu ne putem da seama dacă e vorba de rezultatul unei meditări, asupra textului, sau, mai degrabă, ne găsim în faţa unei „alunecări" a tipografului, mai mult decît a editorului, care, grăbit, a putut confunda verbul *e* cu articolul nehotărît *o* şi, în consecinţă, a recurs la forma nearticulată a substantivului imediat următor.

În altă parte, conjuncţia regională *dară* a fost înlocuită cu varianta ei literară, întocmai ca în ediţiile Maiorescu de mai tîrziu, din anii 1920—1927, fără să se ţină seama de ruperea ritmului :

— O, eşti frumos, cum numa-n vis
Un demon se arată,
Dar pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată !

O nepotrivire pe care o mai observăm aici, şi va fi păstrată de foarte mulţi editori de mai tîrziu, este modificarea formei verbale *asameni*, din strofa care urmează, împotriva sacrificării rimei :

Tu vreai un om să te socoţi,
Cu ei să te *asemeni* ?
Dar piară oamenii cu toţi,
S-ar naşte iarăşi oameni.

Alte lecturi eronate impietează asupra înțelesului urmărit de poet. Așa, spre exemplu, în strofa :

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde,
Și ochii mari și grei mă dor,
Privirea ta mă arde,

pronumele *mă*, din primul vers, a fost înlocuit cu *mi-e*, după cum lui *scară*, din citatul de mai jos, i-a fost substituit *sóră* :

— De greul negrei veșnicii
Părinte, mă dezleagă
Și lăudat pe veci să fii
Pe-a lumii *scară*-ntreagă.

Greșit a fost transcris, în „Familia", și versul al treilea din strofa :

Iar, ea, vorbind cu el în somn,
Oftînd cu greu suspină :
O, *dulcea-al* nopții mele domn,
De ce nu vii tu ? Vină !

În sfîrșit, să ne oprim și asupra primului vers din strofa 89 care a înlocuit pe *din* (*Din sînul vecinicului ieri*) cu *dar* și, în felul acesta, a tulburat înțelesul strofei întregi.

Ortografia revistei de la Oradea se deosebea, în mod sensibil, de a celorlalte publicații în care se tipărise, pînă atunci, „Luceafărul", în primul rînd prin marcarea diftongilor *eá* și *oá*, prin simplă vocală cu accent : *aștéptă, céră, ér* (=iar), *érăși, décă* (interpretare eronată a lui *dacă*, întocmai ca *revérsă, séră, séu*, de mai jos, care nu pot fi ale lui Eminescu ; el pronunța *dacă*, nu *deacă*, *reverse*, nu *revearse*, *sară* nu *seară*, și *sau*, nu *seau* !) *duréză, feréstră, furișéză, géně, încépă, îndréptă, întrégă, lucéfăr, luminéză, mirésă, mréjă, pré, rămîné, revérsă, séră, séu, toldéuna, trébă, trécăt, vécuri, viclén, viéță, vré* și respectiv, *aprópe, cobóră, córde, cóte, cunósce, cunoscem* (alături de *cunosceam*, unde diftongul *eá* nu mai este marcat prin *é*, ci în ortografia normală, ca în *cresceau, treceau, atîtea*, din strofa 65, ori *isvoreau*, din strofa 67), *dór, fecióră, frumósă, góle, întórce, întórse., miróse, mișcătórele, móle, móre, mórte, muritóre* (sg. fem), *nópte, ómenii, óră, órbe* (fem. pl.), *óre, plóie, póte* (vb.), *póte* (adv.), el *sbóră*, îl *sórbe, sóre, sórte, tótă, tóte.*

î inițial este redat, de obicei, prin *i* : *il, impărătești, in, incepe, incununat, indrăsneț, indréptă, intórsă, intre, înțelegi* etc., ca în publicațiile anterioare. Dar în vreme ce, în alte ediții, avem *ă*, în locul lui *â*, din interiorul cuvintelor, în „Familia" el a fost păstrat numai că e ortografiat sub mai multe aspecte, în funcție de etimologia cuvîntului : *adânc, bătînd, blând, cînd, cât, gând mână* (și *mânile, mândru, oftând, sunt, têmple, țesând, vênět* etc.).

Grija pentru editarea poeziilor lui Eminescu sau pentru reproducerea lor în anumite antologii a fost, în general, scăzută, ceea ce a făcut ca greșelile de tot felul să crească, de la ediție la ediție. Așa, spre exemplu, în reprodu-

cerea „*Luceafărului*" într-o antologie apărută la Braşov, în 1892 (*Parnasul român*!), s-au strecurat următoarele nepotriviri :

Ci ea pe coate-şi răzima (86)	(= *Cum* !)
Din sfera mea *veni* cu greu (90)	(= *venii* !)
— Dar cum ai vrea să mă cobor ?	
Au nu-nţelegi tu, oare,	
Cum că eu sunt nemuritor	
Şi tu eşti *nemuritoare* (91)	(*muritoare* !)
Şi, Cătălin ! acu-i acu (92)	(*Ei Cătălin* !)
Şi ochii tăi nemişcători	
Sub ochii *tăi* rămîie ; (93)	(*mei* !)
Cînd sărutîndu-te mă-*nchin* (93)	(*măn-nclin* !)
Văzu ea-n ziua cea *dintîi* (95)	(*Vedea ca* !)
Cum izvorînd îl *încunjor* (95)	(*înconjor* !)
Sub *rasa* ochiului senin (97)	(*raza* !)

la care se adaugă unele „scăpări" ale tipografului :

Cobori în jos, luceafăr *bliud* (87)	(= *blînd* !)

ori nepotriviri aproape generale, în ediţiile mai vechi :

Cu ei să te *asemeni* ? (96)	(= *asameni* !)
Căci este *seara*-n asfinţit (97)	(*sara* !)
Alunecînd *pe rază* (98)	(*pe-o rază* !)

Ortografia vremii, tributară curentului latinist, evita utilizarea lui *î*, pe care nu-l întîlnim decît în două locuri, în textul „*Luceafărului*", din „Almanachul" vienez, în acelaşi cuvînt :

Ea *îl* privea cu un surîs (41)

Cum izvorînd *îl* încunjor (52).

Poate tot *î* să fie şi la pagina 40, la începutul versului :

Îl vede azi,

dar modul general de transcriere al iniţialei nu ne permite să afirmăm, cu toată siguranţa, lucrul acesta.

În locul lui *î* apare, de cele mai multe ori, *ă* : *adănc* (41, 42, 53), *alunecând* (41, 58), *amăndoi* (52), *alătea* (52), *încă* (50), *ânger* (42), *bătând* (41), *blând* (41,44), *călcâie* (49), *când* (40, 41, 49, 50, 51), *cântare* (55), *cât* (40, 47), *crâng* (49, 56), *crezământ* (47), *cuvânt* (55), *dânsul* (51), *de'ntâi* (52, 55, 57), *gând* (41, 49, 58), *gândire* (57), *gât* (57), *gânditor* (45), *izvorând* (52), *lângă* (39, 56), *mândru* (39, 42, 45, 46, 48, 56), *mână* (41, 42), *mâni*, adv. (40) *mânia* (49), *mormânt* (54), *oftând* (41), *pământ* (56), *pân'* (52), *pânditoriu* (48), *părând*(55), *plâns* (51) *rămâi* (50, 55, 57), *remânea* (51), *săptămână* (40) *scânteia* (42), *scânteie* (56), *sfânt* (51), *stâng* (49), *tâmplă* (40), *tânăr* (42), *tremurând* (56), *tesând* (40), *vânăt* (42), *vânător* (49), *vânt* (54), *visând* (40).

Numeroase sînt şi cazurile în care avem *i*, în locul lui *î* : *coborit* (43), *îmbătat* (58), *imi* (51), *impărătesti* (39), *imprejur* (52), *in* (40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58), *inalt* (58), *inalța* (51), *incepe* (47), *incerca* (48), *inchis* (41), *indrepta* (39), *increde* (58), *incununa* (42), *indrăznel* (48), *intinde* (48), *intoarce* (54, 56), *intors* (41), *intre* (39), *intr-un* (48), *înțelepciune* (55), *inteles* (47) *ride* (49), *sin* (55, 57), *strimt* (58), *suris* (41), ochii *lei* (49).

În ediția Şaraga (1893) una dintre cele dintîi care îi urmează celei a lui Maiorescu, majoritatea acestor fonetisme aveau să fie înlăturate şi înlocuite cu variantele lor literare. Se mai păstrează, doar *când* (în alternanță cu *cînd*), întocmai ca *mândru* (alături de *mîndru*), *remăi* (alături de *rămăie*). Pe lîngă acestea mai semnalăm pe *crezământ*, *pământ*, *pănditor*, care vor fi şi ele înlocuite în ediţiile care au urmat. Cele mai „moldoveneşti", dintre toate, trebuie să fie *călcăie* şi *dentăi*, care s-au menținut, în anume ediții, pînă în vremea noastră. Dar şi în cazul lor observăm o accentuată inconsecvență, chiar în cadrul aceleiaşi retipăriri. În ediţiile lui Nicolae Iorga, spre exemplu, cele trei apariții ale cuvîntului, în „*Luceafărul*", reprezintă tot atîtea variante ortografice : *d'intăiu* (47), *d'entîiu* (49), *d'intîiu* (51). Mai înainte, în „*Parnasul român*" (Braşov, 1892) : *dîntîi* (95), *d'intîi* (97) şi *d'ântîi* (98) iar la Mihail Dragomirescu şi Constanța Marinescu, *Poezii II. Poeme de dragoste*, Bucureşti, Biblioteca „Căminul" nr. 44—44 bis, f.a. : *d'intăi* (26), *din'tăi* (29), *dintâi* (30).

George Călinescu, în *Prefață* la ediția din 1938 a poeziilor lui Eminescu, ia atitudine hotărîtă împotriva acestor fonetisme, pe care nu le consideră literare, cum nu le consideră nici pe cele de tipul *ris*, *zimbet* preferate de Const. Botez.

Numeroasele retipăriri ale *Luceafărului*, de-a lungul celor o sută de ani, nu stau numai sub semnul înlăturării erorilor tipografice şi sub cel al îmbunătățirii ortografiei. Multe dintre ele ne pun la dispoziție noi lecturi inacceptabile, întîrziind, în felul acesta, limpezirea definitivă a textului. Iată, spre exemplu, ediţiile Maiorescu, în care întîlnim, pentru prima dată, o transcriere corespunzătoare a substantivului *giulgi*, fără *u* final, din „Almanach..." şi din atîtea alte ediții. Ortografia din vremea lui Eminescu păstra, în cuvîntul de mai sus, pe *u*, dar el nu se citea. După eliminarea lui din ortografie (1904), editorii şi cititorii nu şi-au dat seama că un cuvînt ca *giulgiu*, scris ca aici, în textele anterioare, trebuie citit *giulgi*, într-o singură silabă, şi au început să-i modifice pronunțarea, considerîndu-l, adică, bisilabic : *giul-giu*. Ei n-au înțeles că, printr-o asemenea lectură, impieteau asupra modului de lucru al lui Eminescu fiindcă versul însuşi căpăta o silabă în plus, distrugînd ritmul. Or, se ştie, Eminescu, a putut sacrifica, uneori, rima, din dorința de a pune în lumină ideea poetică, dar ritmul niciodată. Maiorescu şi-a dat seama de această nepotrivire şi a transcris :

Un vînăt *giulgi* se-ncheie nod
Pe umerele goale.

şi respectiv,

Din negrul *giulgi* se desfăşor
Marmoreele braţă.

Presupunerea mea nu se bazează numai pe ritmul versului respectiv, mai precis, pe distrugerea ritmului, ci și pe „demonstrația" pe care ne-o face un alt mare poet, care, din aceeași nevoie a respectării ritmului, recurge la pronunțarea nouă a cuvîntului. Este vorba de Tudor Arghezi, din al cărui volum „*Hore*" (1939) am extras următoarea strofă :

I-aud undele-așternute
Ca un *giulgiu* de hîrtie,
Pasul cum îi întîrzie
Sufletul să i se mute (pg. 9).

Observăm, prin urmare, că o transcriere care reprezenta o simplă convenție ortografică, în vremea lui Eminescu, a ajuns, cu timpul, să, se transforme în realitate. Cuvîntul în discuție, fără a fi asimilat categoriei derivatelor în *-iu*, cum s-a întîmplat cu *bigudiu*, *grîu*, *cachiu*, *laxiu*, *travestiu*, ori cu unele nume proprii de felul lui *Boieriu*, *Bindiu*, *Cherestesiu*, *Cocișiu*, *Fenești*u, *Ilisiu*, *Oierîu*, și chiar *Maniu*[1] (dintr-un mai vechi Mániu) se pronunță adesea, *giulgiu*, atît de oamenii trecuți prin școală cît și de reprezentanții diverselor graiuri. Pronunțarea fără *u* final e mai răspîndită, după cît îmi dau seama, peste munți, unde și aspectul fonetic al cuvîntului este altul, mai apropiat de etimonul maghiar : *gïolgï*. Un *u* final, care se pronunță, avem în exemplul de mai jos, din poezia *Mortua est* :

O moartea-i un secol cu sori înflorit,
Cînd viața-i un *basmu* pustiu și urît.

O situație asemănătoare, pînă la un punct, prezintă forma verbală *veniì* (pers. I, perf. simplu singular !) care apare [și ea] cu *—u* în ediția a doua a lui Nicolae Iorga, spre exemplu, atît la p. 39 :

Din sfera mea *veniiu* cu greu
Ca să-ți urmez chemarea,
Iar cerul este tatăl meu
Și mumă-mea e marea,

cît și la, . 41 :

Din sfera mea *veniiu* cu greu
Ca să te-ascult și-acuma,
Și soarele e tatăl meu,
Iar noaptea-mi este muma.

dar cred că nimănui nu-i poate trece prin gînd să acorde valoare reală lui *u*, să-l pronunțe, adică, așa cum nu trebuie pronunțat nici în cuvintele subliniate din versurile de mai jos, extrase din aceeași ediție a lui Nicolae Iorga :

Colo-n palate de mărgean
Te-*oiu* duce veacuri multe (p. 39)

[1] Pe plan regional aș cita, aici, numele propriu Silviu, care, la Nepos, în județul Bistrița-Năsăud, și nu numai acolo, se pronunță *Silvíu*, *Silvîu* (vezi BPh, IV, 1937, p. 83).

N-*oiu* merge niciodată (40, 42)
Ci *voiu* să mă deslege (43)
Ce *voiu* ? Aș vrea să nu mai stai
Pe gînduri totdeauna (44)
Cînd ți-*oiu* întinde brațul stîng,
Să mă cuprinzi cu brațul (44)
În veci îl *voiu* iubi și-n veci
Va rămînea departe (46)
Vedea ca-n ziua cea *d'intăiu*,
Cum izvorau lumine (47)
Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici *ochiu* spre a cunoaște (47)
Cere-mi cuvîntul meu *de-nțîiu*
Să-ți dau înțelepciune ! (49)
Căci ești iubirea mea *d-intîiu*
Și visul meu din urmă (51)
Ce-ți pasă ție chip de lut,
Dac-*oiu* fi eu s-au altul ? (52)

În cazuri de tot rare, *u* mut poate fi activizat și în alte cuvinte decît în *giulgi*. Un asemenea exemplu pare a fi cel al substantivului *ochiu*, din poezia *Balada celor cu un ochi...* de B. Fundoianu :

Cît am doi ochi și n-am dat ortul popii,
Povața-i nulă, prințe. Numai cui e
Ursit un singur *ochiu* ca Ciclopii :
— E mai frumoasă dragostea cînd nu e

(*Poezii*, II, 1983, BPT, nr. 1 160, p. 13).

Maiorescu a fost urmat, în privința transcrierii lui *giulgĭ*, de Matei Eminescu, în cele două ediții ale sale, nedatate, de Ioan Săndulescu (iarăși în ambele ediții !), de V. Demetrius (1936), de Ludovic Dauș (1939, numai în primul exemplu !), de Perpessicius, de D. Murărașu ș.a. La fel au procedat îngrijitorii edițiilor apărute în B.PT : 1955 (prefață de M. Sadoveanu), 1959, 1965 (cuvînt înainte de Tudor Arghezi), precum și T. Vîrgolici (1969), Gheorghe Tomozei (1974), Romul Munteanu (1975), Petru Creția (1978), George Munteanu (1980), Zoe Dumitrescu-Bușulenga (1980), Valeriu Dogariu (1980). Aceeași lectură a fost menținută și în ediția de *Opere alese*, apărută la Chișinău, în 1971, dar, se înțeledge, cu ortografia de acolo : *jiulji* (vol. I, pag. 146).

Întrucît edițiile recente preiau, în general, textele după Perpessicius, întîlnim și în altele, decît cele citate mai sus, lectura respectivă. Este cazul edițiilor bilingve datorate Veturiei Drăgănescu-Vericeanu (1974), lui Leon Levițchi și Andrei Bantaș (1978), lui Traian Lăzărescu (1980), Roy Mac Gregor—Hastie (1980) Omar Lara (1980), Chirata Iorgoveanu (1981), Iuri Kojeivnikov (1981) Nicolae Malearciuc (1982) ș.a. Cele mai vechi preluări ale fonetismului *giulgi*, din ediția Maiorescu, par a fi, însă, cele din *Parnasul român* (Brașov, 1982, p. 88, 90).

Nicolae Iorga, care și-a dat și el seama de situația anormală a lui *giulgiu*, l-a transcris într-o manieră proprie, deosebită de a lui Maiorescu, *giulgiŭ*,

dar prin aceasta situaţia nu se schimbă ; cuvîntul are tot două silabe, cu deosebirea că, după indicaţiile grafice, ar trebui citit *gĭulgiŭ*, ceea ce nu cred să fi fost în intenţia editorului ; nu este de presupus că Iorga ar fi asimilat cuvîntul derivatelor cu sufixul *iu* ; mai degrabă sînt înclinat să cred că el s-a lăsat influenţat de ortografia de dinainte de 1904, neacordîndu-i, lui *u*, decît o valoare grafică.

Aceeaşi transcriere apare, la Iorga, şi în poezia *Viaţa* (II, 108) unde cuvîntul se găseşte în rimă, cu *fulgi*, de unde rezulta că el pronunţa cuvîntul într-adevăr, *gĭulgĭ*, (într-o singură silabă !) :

Pînze moi în care se ţesură zile
Vederea şi somnul sărmanei copile,
Albe ca zăpada pe cînd cade-n *fulgi*,
Dar, cum sînt cusute, sînt bune de *giulgiŭ*

Numai o pagină mai departe, desprindem un exemplu, din aceeaşi poezie „Viaţa", în care *u* final reprezintă o realitate fonetică, întocmai ca în strofa de mai sus, din poezia lui Arghezi :

I-au pus flori pe frunte... Capul ei cel fin
Ce nobil transpare din *giulgiu* de in.

Transcrierea cuvîntului, în ediţia Iorga, trebuie să-şi aibă punctul de plecare, cu siguranţă, în ortografia anterioară anului 1904, cînd *u* nu avea decît valoare grafică ; editorul pronunţa, fără îndoială, *giulgi*, cum rezultă clar din cele două exemple din poezia *Viaţa*, deosebite doar prin faptul că în cel dintîi avem *ŭ* iar în al doilea *u*. Cu alte cuvinte, semnul pus deasupra acestei litere, în primul caz, ne indică o simplă tradiţie grafică, fără suport în vorbire, pe cînd *u*, lipsit de orice indicaţie suplimentară, ne lasă să înţelegem că valoarea lui nu este numai grafică şi cuvîntul, scris aşa, se pronunţă în două silabe.

Dacă în cazul lui *giulgi*, ediţia Maiorescu ne indică, o lectură adevărată, alteori ea ne pune în faţa unor deformări ale textului eminescian, care vor trece , multă vreme, neobservate, perpetuîndu-se de la editor la editor. Dintre erorile de natură aceasta vom semnala, mai întîi, înlocuirea perfectului simplu, al verbului *zice*, cu prezentul, în primul vers din strofa :

Şi *zise*-ncet : Încă de mic
Te cunoşteam pe tine,
Şi guraliv şi de nimic
Te-ai potrivi cu mine

şi, ca de atîtea ori, în alte împrejurări, lectura aceasta avea să fie reluată şi ea, de numeroşi editori de mai tîrziu, începînd cu fraţii Şaraga (1893), Matei Eminescu, Ioan Săndulescu, Ion Scurtu, ediţia de la Iaşi (1914),Mihail-Dragomirescu-Constanţa Marinescu, Gheorghe Adamescu, G. Murnu, Nicolae Iorga, V. Demetrius, M. Dragomirescu şi terminînd cu George Munteanu (1980).

În ediţia a doua Maiorescu (1885), versul ;

Coroana-i arde pare

a fost transcris în ortografia impusă de latiniști, cu articolul despărțit de substantiv, printr-un apostrof :

Coroan'a-i arde pare

și așa îl întîlnim și la Matei Eminescu, la Ioan Săndulescu, Ion Scurtu, Gh. Adamescu, E. Lovinescu, G. Murnu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, Ludovic Dauș.

Lecturile eronate se înmulțesc, de la ediție la ediție, și observăm, tot la Maioreșcu, mai tîrziu, cum în versul :

El iar privind *de* săptămîni

cuvîntul subliniat a fost înlocuit prin *pe*, iar în :

Băiat *din* flori și de pripas,

din a fost înlocuit prin *de*.

În patru dintre cele cinci ediții Maioreșcu, apărute în deceniul al treilea întîlnim o lectură necorespunzătoare și în strofa :

Nu caut vorbe pe ales,
Nu știu cum aș începe.
Deși vorbești *de* înțeles
Eu nu te pot pricepe,

unde cuvîntul subliniat s-a substituit, fără nici o motivare, lui *pe*, cum înțelege oricine.

În sfîrșit, în toate cele cinci ediții Maioreșcu apărute în deceniul al treilea (1920, 1922, 1922, 1924, 1927), pluralul *goluri*, din strofa :

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochiu spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din *goluri* a se naște

a fost înlocuit prin *golfuri*.

Atît lectura „Băiat *de* flori și de pripas", cît și :

Din *golfuri* a se naște

au fost preluate, de Gh. Adamescu, în *Luceafărul. Călin* (f.a.) p. 11 și, respectiv, 15.

Prima dintre ele se menține și la M. Dragomirescu—Constanța Marinescu (p. 22).

Răspîndită este și înlocuirea formei verbale *asameni*, prin *asemeni*, eventual prin *asămeni* (numai la Șaraga), din strofa :

Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te *asameni* ?
Dar piară oamenii cu toți,
S-ar naște iarăși oameni,

pe care n-o întîlnim numai în cele cinci ediţii, din deceniul al treilea, ci şi în unele anterioare, în a VII-a (1895), p. 278, a VIII-a (1901, p. 226), de exemplu. Strofa de mai sus a fost supusă şi altor transformări, care provin din aceleaşi ediţii Maiorescu, dintre 1920 – 1927. Una dintre ele, semnalată încă în ediţiile lui Săndulescu şi întîlnită, apoi, la Adamescu (în *Luceafărul, Călin*) şi la George Murnu, mi se pare chiar mai gravă. Este vorba de înlocuirea timpului verbal din versul al treilea :

D'ar pieri oamenii cu toţi,

care nu întunecă numai contextual ci distruge şi ritmul.

În ediţia scoasă de Matei Eminescu (p. 201), în cele ale lui Săndulescu (p. 188 şi, respectiv, 207), precum şi în volumul I, citat deja, din *Opere alese*, publicate la Chişinău, în 1971, pag. 150, substantivul articulat *laţul* din strofa :

Cum vînătoru-ntinde-n crîng,
La păsărele *laţul*,
Cînd ţi-oi întinde braţul stîng,
Să mă cuprinzi cu braţul,

a fost, înlocuit, din neatenţie, cu *lanţul*, şi, în felul acesta, tot contextul a fost tulburat, în înţelesul lui.

Spuneam, mai sus, că unele erori au fost înlăturate relativ repede, dar că altele s-au menţinut pînă aproape de vremea noastră, îngreuind înţelegerea textului. Aşa, spre exemplu, primele două versuri din strofa :

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune,
Tu eşti din forma cea dintîi,
Eşti veşnică minune

e prezintă, pe-de-a lungul timpului, sub patru variante deosebite, dintre care aceasta de aici, impusă prin ediţiile Maiorescu, este cea mai răspîndită. Înţelesul ei nu este destul de clar ; după cum se vede, între primele două versuri care ne interesează în discuţia de faţă, şi cele care urmează, legătura pare ruptă. Dificultatea aceasta a dat de gîndit şi altora, înaintea noastră, şi în „Almanachul..." vienez, de la 1883, ca şi în „Convorbiri literare" din 1 august, unde textul am văzut că este reprodus, după acesta, lipsesc amîndouă virgulele din primul vers, iar cea de la sfîrşitul versului al doilea a fost înlocuită cu trei puncte (...). Punctuaţia respectivă a fost menţinută întocmai şi în „Almanach literar ilustrat", din 1887, pagina 36, precum şi în ediţiile D. Mazilu (1937), pagina 111, Gr. Scorpan (1943), pagina 165, N. Şerban (1947), pagina 298, ca şi în altele două apărute, în 1950, în Editura de Stat prefaţate, una, de Mihai Beniuc (p. 185) şi, cealaltă, de N. Moraru, (p. 166). Celelalte două versuri, altele decît în ediţia Maiorescu se încheie cu un semn de întrebare nejustificat :

Cere-mi — cuvîntul meu de'ntîiu,
Să-ţi dau înţelepciune ?

Înțelesul strofei continuă să ne rămînă ascuns, în parte, și în cazul acesta.

O a treia lectură a versurilor în cauză ne-a dat-o Perpessicius, în ediţiile din 1958, 1960 și 1963 :

Iar tu, Hyperion rămîi
Oriunde ai apune...

și ea ni s-a părut, pentru moment, cea mai aceptabilă dintre toate, dar virgula plasată între subiect și predicat ne-a făcut să nu mai fim așa de siguri în presupunerea noastră, cu atît mai mult cu cît lectura respectivă n-a mai fost menținută și în ediția din 1964, ultima dintre cele alcătuite de Perpessicius și, din cauza aceasta, nu mai putem ști, cu siguranță, care va fi fost opțiunea lui definitivă.

În interpretarea de mai sus, cu o singură virgulă, plasată după pronumele *tu*, apar cele două versuri și în ediţiile Murărașu (1972, 1982).

Poate că ar trebui să ne dăm adeziunea pentru o ultimă variantă, pe care am întîlnit-o numai în ediția cu reproduceri după I. Andreescu, apărută la „Casa Școalelor", în anul 1943, în care virgula buclucașă este plasată la sfîrșitul primului vers :

Iar tu Hyperion rămîi,
Oriunde ai apune... (p. 145).

Pe lîngă unele deformări ale textului care se datorează, de multe ori, editorilor, *Luceafărul* lui Eminescu a fost umbrit, în cei o sută de ani, și de unele interpretări necorespunzătoare ale ortografiei timpului ori ale unor forme și fonetisme moldovenești, proprii exprimării poetului.

S-a înțeles, în general, că nu putem interveni în textul eminescian înlocuind pe *cîne*, cu *cîine*, pe *mîne*, cu *mîine* ori pe *sară*, cu *seară*, deși în unele ediții s-a întîmplat și lucrul acesta, chiar în unele alcătuite de moldoveni (Iorga, Șerban)[2]. S-a înțeles, de asemenea, că Eminescu, întocmai ca George Coșbuc, mai tîrziu, n-a folosit decît fonetismul *soarte* și niciodată *soartă*, după cum s-a înțeles, iarăși, că pluralele de tipul *braţă*, *cară*, *hotară*, *izvoară*, *popoară* etc., erau, de cele mai multe ori, preferate de poet. De aceea surprinde, pînă la un punct, atitudinea lui O. Densusianu, față de *brată*, după cum surprinde și preferința pe care o manifestă, pentru această formă, esteticianul M. Dragomirescu, considerînd că are valoare „poetică" superioară formei literare. A fost, în sfîrșit, subliniată valoarea deosebită a variantelor moldovenești *băiet*, *împrăștiet*, *învățăiet*, *mîngîiet*, *mlădiet*, *spăriet*, *tăiet*, *tămîiet*, *zgîrîiet*, care contribuie la crearea unei atmosfere de intimitate, și, pînă la un punct, au fost acceptate și variantele fonetice *hrăpăreț*, *pizmătăreț*, *vorbăreț*, întîlnite, în mod curent, și în scrisul lui Sadoveanu. Dar, și în acest caz, au fost editori care au sacrificat ritmul dînd preferință variantelor *hrăpărel*, *pismătărel*, *vorbărel*.

---

[2] Observ, totuși, că, în ultima vreme, în textul românesc din ediţiile bilingve datorate lui Traian Lăzărescu (p. 206), Roy Mac Gregor-Hastie (156), Omar Lara (256), Iuri Kojevnikov (178) apare *mîinile*, în loc de *mînile* cum a scris Eminescu.

În cunoscuta strofă din *Împărat si proletar*,

O ! aduceţi potopul, destul voi *asteptarăţi*
Ca să vedeţi ce bine prin bine o să ias'—
Nimic ! Locul hienei îl luă cel *vorbareţ*,
Locul cruzimii vechie cel lin şi *pizmătareţ*
Formele se schimbară, dar răul a rămas,

unde cuvintele respective apar în rimă, cu verbul *aşteptarăţi*, şi, prin urmare, îşi au justificarea lor, au suferit o schimbare de accent încă în prima ediţie Maiorescu, în decembrie 1883. O asemenea schimbare, însă, modifică întreaga structură a strofei şi distruge rima. În a doua ediţie Maiorescu (1885), s-a revenit la variantele iniţiale (*pizmătáreţ*, *vorbáreţ* !) dar nu în mod definitiv fiindcă, după primul război mondial, în cele cinci ediţii Maiorescu, dintre anii 1920–1927, eroarea de la 1883 a fost reluată, întocmai ca în ediţia lui Octav Minar (1927). Ea se întîlneşte, de asemenea, şi într-o ediţie mai veche, fără indicaţia anului de apariţie, din BPT.

Cine nu-şi dă seama de valoarea unor fonetisme sau forme speciale riscă să accepte o serie de modificări, în textul eminescian, care nu pot fi decît păgubitoare poeziei. Iată, doar, două, oarecum deosebite. În poezia *Departe sunt de tine* şi, apoi, în *Pe un album*, în versurile :

Să uit cum dup'o clipă din braţele-mi te-ai *smult*...
Voi fi bătrîn şi singur, vei fi murit demult !

şi respectiv, în :

Şi eu intrai, mă vezi rărindu-mi pasul,
Un vers încerc cu pana mea incultă,
Pe masa ta aşez o foaie *smultă*
Ce, de cînd e, nici n-a văzut Parnasul,

vedem cum Eminescu preferă, pentru a găsi o rimă potrivită adverbului *demult*, în primul caz, şi adjectivului *incult(ă)*, în al doilea, o variantă regională a participiului verbului *smulge*, întocmai cum, în *Luceafărul*, tot din nevoi de versificaţie, recurge la femininul *distrasă*, în locul literarului *distrată* :

Ea-l asculta pe copilaş,
Uimită şi *distrasă*,
Şi ruşinos şi drăgălaş
Mai nu vrea, mai se lasă.

Aici nu se mai poate interveni, în text, făcînd loc formei literare, cum s-a întîmplat în unele ediţii Maiorescu, începînd, iarăşi, cu cea din 1883, cu cea de a VI-a (1892), a VII-a (1895) şi a VIII-a (1901), ori cu cele cinci din deceniul al treilea, în primul caz, şi cu ediţia a IV-a „liliput" a *Luceafărului* (1936) ori cu cea apărută la „Junimea", din Iaşi, în anul 1974, îngrijită de Constantin Ciopraga, în al doilea. Traian Lăzărescu, în *Carmina* (1980), pagina 226, şi Roy Mac Gregor-Hastie (1980), pag. 174, au preluat şi ei pe *distrată*, în locul lui *distrasă*. La Traian Lăzărescu am mai notat *fereştii* (în loc de *ferestii*, *ferestei* !), precum şi

Te-ai *potrivit* cu mine
Dă *orizont* nemărginit (ca Murnu, M. Dragomirescu și N. Șerban, mai înainte),

Din urmă *moarte-l* paște.

Am pomenit de ediția a IV-a „liliput" în care greșelile de imprimare sînt mult mai numeroase. Unele dintre ele nemaiîntîlnite în alte părți :

Din umbra *falnicilor* bolți
La pasul și-l îndreaptă (pag. 6) (= Ea)
O ești frumos cum *numai'n* vis
Un demon se arată (20)
Și-i *zice*-ncet : încă de mic
Te *cunoaștem* pe tine (42)
Și *cît* de mii de ani treceau (= căi)
În tot atîtea clipe (48)
Vrei poate-n *fapta* să arăți
Dreptatea și tărie ?

Ca și în cazul schimbării accentului din *pizmătăreț, vorbăreț*, de care a fost vorba mai sus, în ediția a doua Maiorescu (1885) a fost restabilită lectura cea justă a participiului respectiv. Regionalismul *smult* se întîlnește, mai tîrziu, și în poezia lui George Coșbuc (v. „Viața literară" din 9 aprilie 1906, pag. 1, col 3, în rima : *smult*-a — *oculta*. Cf. și volumul *Valuri alinate* p. 100 și *Odisseia* 1, pag. 253, de unde iau exemplul de mai jos) :

Cuminte-a spus regina vorbe-n lege
Și bunu-i sfat din suflet mi l-a *smult* !
Dar toate-aceste-atîrn-acum de rege
Și-aș vrea și-al său cuvînt să i-l ascult.
A zis deci Alcinou : Dar se-nțelege !
Precum sînt viu și rege-acestui mult
Popor, feac, așa va fi vezi bine !,

după cum ne întîmpină și în traducerea *Infernului* lui Dante, făcută de Eta Boiciu (*Divina Comedie*, București, 1965, p. 19) :

Domniță a virtuții, tu, prin care
se înalță omul mai presus și-i *smult*
din cerul lunii ce se învîrte arare,
mi-e atît de drag porunca ta s-ascult,
că și cu alta de pe-acum mă învoi.

Mai convingătoare ni se pare apariția, repetată, a cuvîntului în poezia lui B. Fundoianu, atît în rimă cît și în interiorul versului :

Clipele de mult, de mult,
Tînără fecioară,
Clipele de mult, de mult
S-au pierdut, s-au *smult* (*Poezii* II, 1983, BPT, p.47).

Veneau cu ochii vineți și supți de drumul mult ;
Veneau cu ochii țintă înspre apus — și *smult*
Din creier, gonea gîndul prin dealuri și păduri(II. 137).

Plutea pe ape-n batere de vîslă...
Un cînt de mort. Privirea-mi lopăta...
Cuvîntul *smult* gîtlejului murea
Împăturit în aerul de pîslă (II, 198).

Varianta respectivă se întîlnește și în proză, unde nu mai este condiționată de rimă, ca în poezie. Am întîlnit-o, mai întîi, în *Piatra teiului* a lui A. Russo, tălmăcită de M. Sadoveanu (București, „Minerva" 1915, pag, 40) : „Apoi, cînd te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de und. a fost *smultă*, de altă mînă, nu de a mea". Iată un alt exemplu din literatura lui Ionel Teodoreanu, scriitor care nu cultivă regionalismul ardelenesc, ci, dimpotrivă, el se caracterizează printr-o accentuată preferință pentru neologism : „Că vegheau mereu sergenții cu ochi de balaur, răsturnînd coșul cu frumoasele pămîntului oriunde-l întîlneau (așa era porunca) prinzînd apoi țiganca despuiată, plînsă, *smultă*, îmbrîncită, întemnițînd-o ca pe un făcător de rele" *(Masa umbrelor, Înloacerea în timp,* 1957, p. 117).

Înlocuirea lui *smult*, cu *smuls*, nu este în contradicție numai cu consstrucția poetică eminesciană ori cu relativa ei răspîndire în limba noastră literară, ci și cu altceva. Din ea a luat naștere un derivat substantival deosebit de expresiv, *smultură*, care ne face dovada că, altă dată, participiul acesta era mai răspîndit și, foarte popular ; era singurul în stare să reprezinte categoria respectivă, din moment ce n-am avut, și nu avem, și un derivat asemănător de la celălalt participiu ; dacă nimeni n-a spus și nu spune *smulsură*, celălalt derivat substantival (de la *smult*), este prezent nu numai în vorbire ci și în scris, ca în următorul exemplu din *Purgatoriul.* XXXII. p. 269—270 (traducerea lui George Coșbuc) :

Iar ce-a rămas, ca piru-ntr-o bogată
cîmpie, — astfel de-a penelor *smultură*,
deși-n intenție bună și curată,

(s-a fost acoperit și-a stat sub zgură,)
și-oiște și roți, în timp mai scurt de ce-i
în stare-un „vai" să zboare dintr-o gură.

Cu toate înlăturările unor lecturi necorespunzătoare, cu toate adaptările care s-au făcut la ortografia actuală, nu s-ar putea spune că am ajuns la o formă ideală a textului. Dacă este să transpunem totul în ortografia de astăzi, nu mai are rost să menținem pe *vecinic, vecinicie*, pe *chaos* și pe *chit mieric*, cînd toată lumea pronunță *veșnic, veșnicie, haos, himeric*. Un început am avea în modul cum au procedat N. Iorga, E. Lovinescu, V. Demetrius, M. Dragomirescu, D. Mazilu, N. Șerban care transcriu, peste tot, *veșnic, veșnicie*. Alți editori, printre care Ion Scurtu, Gr. Scorpan ș.a. lasă să alterneze *veșnic*, cu *vecinic* și *veșnicie*, cu *vecinicie*. Observații asemănătoare se pot face și în legătură cu *chaos-haos, chimeric-himeric*. Poate ar trebui chiar să proce-

dăm la înlocuirea lui *sunt*, cu *sînt*, cum au procedat, de fapt, G. Ibrăileanu, N. Iorga, D. Mazilu și alții, nu numai din cauză că forma cu *u* este în inferioritate, chiar astăzi, față de varianta în *î*, ori din aceea că ortografia actuală admite pe *sînt*, nu și pe *sunt*, ci și din motivul că forma verbală în discuție apare deseori în rimă (cu *pămînt*, cu *sfînt*, și cu *vînt*). Într-adevăr, în afară de strofa :

De aceea zilele îmi *sînt*
Pustii ca niște stepe ;
Dar nopțile-s de-un farmec *sfînt*
Ce nu-l mai pot pricepe,

din *Luceafărul*, mai putem aduce alte probe, din *Scrisoarea I* :

Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce *sînt*
Într-un mod fatal legate de o mînă de *pămînt*,

din *Strigoii* :

Pe pieptul moartei luce de pietre scumpă salbă
Și păru-i de-aur curge din raclă la *pămînt*,
Căzuți în cap sînt ochii. C-un zîmbet trist și *sfînt*
Pe buzele lipite ce vinete îi *sînt*,

din *Scrisoarea V-a* :

Cu zîmbiri de curtezană și cu ochi bisericoși,
S-ar preface că pricepe. Măgulite toate *sînt*
De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe *pămînt*,

din *Despărțire* :

Și cînd se va întoarce pămîntul în *pămînt*,
Au cine o să știe de unde-s, cine *sînt* ?

Unii editori, deși înclină spre menținerea lui *sunt*, pe motivul că așa se transcria verbul în timpul lui Eminescu, acceptă și pe *sînt*, la sfîrșitul versurilor, ca în exemplele de mai sus. Alții, în schimb, și este cazul lui Constantin Botez, în primul rînd, mențin, în toate cazurile, varianta cu *u*.

Am pomenit, mai sus, de faptul că fonetismele moldovenești de tipul *băiet, întîrziet, mîngîiet* contribuie la crearea unei atmosfere de intimitate, despre care mi-a vorbit, la un moment dat, și Sadoveanu, referindu-se la propria-i operă.

Dacă ar fi să încercăm o demonstrație, în sprijinul afirmației respective, ar fi interesant de comparat scena din *Călin*, în care e vorba de întîlnirea tatălui cu copilul :

Bună vreme, măi *băiete* ! — Mulțumim, voinic străin !
Cum te chiamă, măi *copile* ! Ca pe tatău-meu — Călin,

cu strofa din *Luceafărul*, în care același substantiv, de data aceasta în forma oficializată, și artificializată, ne duce cu gîndul cu totul în altă parte :

Un paj ce poartă pas cu pas
A-mpărătesei rochii,
Băiat din flori şi de pripas,
Dar îndrăzneţ cu ochii.

Pe cît e una de plină de o atmosferă aproape serafică, în care vorbele, se vede, curg parcă dintr-o mare căldură interioară, pe atît e distantă şi îndoielnică, ostentativ rece, cealaltă.

Şi mai concludent, pentru atmosfera de intimitate pe care este capabil s-o creeze cuvîntul nostru pare a fi începutul poeziei postume *Fiind băiet păduri cutreieram* :

Fiind *băiet* păduri cutreieram
Şi mă culcam ades lîngă izvor,
Iar braţul drept sub cap eu mi-l puneam
S-aud cum apa sună-ncetişor :
Un freamăt lin trecea din ram în ram
Şi un miros venea adormitor.
Astfel ades eu nopţi întregi am mas,
Blînd îngînat de-al valurilor glas
(*Opere* IV, 1952, p. 354).

Cu toate că în „*Almanachul*"... vienez avem *oră*, în strofa :

Reia-mi al nemuririi nimb
Şi focul din privire,
Şi pentru toate dă-mi în schimb
O *oră* de iubire...

şi varianta aceasta este singura admisă, de normele noastre ortografice, pentru sinonimul lui *ceas*, ca unitate de măsură a timpului, foarte mulţi editori s-au declarat de acord cu varianta *oară*, care, de fapt, înseamnă altceva ; întîia *oară* nu-i întîiul ceas (al zilei, să zicem), ci prima *dată*. Este vorba de două cuvinte distincte nu numai sub aspectul înţelesului ci şi sub cel al formării pluralului : „aştept de două *ore*", dar „nu pot veni de mai multe *ori*".

Ca în cazul lui *oră*, trebuie să fim atenţi şi la ortografierea altor cuvinte, fiindcă, în funcţie de aceasta, ele pot avea o silabă mai mult (sau mai puţin) şi, de obicei, numai una dintre variante corespunde intenţiilor poetului, atîta vreme cît nu este vorba de cuvinte cu pronunţare dublă, cum este, printre altele, cazul substantivului *viaţă*.

Interesează prea puţin faptul dacă un editor sau altul s-a declarat de acord cu lectura :

Luceşti *fără de* viaţă,

iar altul preferă varianta :

Luceşti *făr'de* viaţă

din strofa :

Străin la vorbă şi la port
Luceşti fără de viaţă

Căci eu sînt vie tu eşti mort
Şi ochiul tău mă-nghiaţă,

pentru motivul că acest cuvînt poate avea, şi are, într-adevăr, atît în limbă, în general, cît şi în poezia lui Eminescu, cînd două silabe (via-ţă), ca în versul de mai jos, din poezia *Mortua est* :

O, moartea-i un haos, o mare de stele,
Cînd *viaţa*-i o baltă de vise rebele,

cînd trei (vi-a-ţa), ca în sonetul cunoscut :

S-a strins *vi-a-ţa* falnicei Veneţii.

Alta este situaţia prepoziţiei *deasupra*, pe care o găsim transcrisă în trei forme diferite, în strofa :

Şi *de-asupra* mea rămîi
Durerea mea de-o curmă,
Căci eşti iubirea mea dintîi
Şi visul meu din urmă.

Am transcris varianta din „Almanachul"... de la 1883, preluată de Gh. Adamescu, de Ludovic Dauş, de editorul de la „Casa Şcoalelor" (1943) etc. Alţi editori (Şaraga, Săndulescu, Iorga, Maioreşcu, Dragomirescu ş.a.) au preferat varianta *deasupra*, care are tot numai trei silabe, ca şi cealaltă şi, prin urmare nu realizează, nici ea, ritmul dorit.

Cei mai numeroşi sînt cei care au recurs la o transcriere convenţională, care permite pronunţarea în patru silabe a cuvîntului (Scurtu, ediţia de la Iaşi, 1914, Dragomirescu-Constanţa Marinescu, Minar, Murnu, Ibrăileanu, Mazilu, I. Creţu ş.a.) Toţi aceştia au putut pleca de la textul din „Familia" primul în care găsim această transcriere :

Şi *de asupra* mea rămîi.

După modelul prepoziţiei acesteia (*de asupra* !), s-a ajuns să se scrie, încă din „Almanachul vienez" :

Un cer de stele *de desupt*,

ca şi cum ar exista un cuvînt independent *desupt*. Editorii, numeroşi, şi-au închipuit că în felul acesta pot atrage mai uşor atenţia cititorilor asupra modului în care se realizează lectura corespunzătoare a versului.

Într-o situaţie apropiată de cea a substantivului *viaţă* se găseşte şi pronumele *care*, prezent în trei variante în scrisul lui Eminescu. Într-adevăr, pe lîngă formele obişnuite din limba literară : *care* (două silabe) şi *cari* (o singură silabă), Eminescu mai are un *cari* (cu două silabe), formă moldovenească, cu *e* final trecut la *i* ca în *bini*, „să vii pe la *mini*" etc., întîlnit nu numai în versurile :

Poţi răspunde la-ntrebarea ce pătrunde-a noastră fire,
La enigmele din *cari* ne simţim a fi compuşi ?

ei şi în *Luceafărul* :

Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne şi minuni
Cari n-au chip şi nume
(„Almanachul..." 1883, p. 54).

Vorbind despre o variantă uitată, a *Luceafărului*, publicată în „Almanach literar ilustrat", 1887 (v. „Cronica" din 1 aprilie 1983, p. 4), arătam cum adjectivul, plural, *recile*, din strofa :

Şi pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Ţesînd cu *recile*-i scîntei
O mreajă de văpaie,

a apărut acolo într-o formă singulară, *recele*. Această lectură revine şi în două dintre ediţiile Maiorescu, din deceniul al treilea, şi anume în cele din anii 1922 şi, respectiv, 1927 (p. 228). În perioada respectivă au apărut cinci ediţii Maiorescu, dintre care patru au exact acelaşi număr de pagini şi o literă care se aseamănă pînă la identitate (v. articolul *Poezia lui Eminescu în ultimele ediţii Maiorescu*, în „Cronica" din 14. I. 1983, p. 1, 3). Lectura de care ne ocupăm ne ajută să deosebim, între ele, ediţiile pomenite, care, după ce sînt atît de apropiate, una de alta, sînt şi nedatate.

Ideea de a păstra textul aşa cum ni s-a transmis prin cele dintîi ediţii ale poetului, şi de a nu interveni cu modificări, a făcut să ajungă, pînă la noi, unele variante grafice care nu au suport real în limbă şi, ca urmare, ele nici n-au prea fost acceptate de majoritatea editorilor. Este cazul adverbului *dedesupt*, care apare, în unele ediţii (Maiorescu, Săndulescu, Scurtu — Iaşi, 1914 — , Gh. Bogdan-Duică, Const, Botez, „Casa Şcoalelor", Şerban etc), transcris *de desupt*, de care am pomenit mai sus, ca şi cum am avea ori am avut un cuvînt independent *desupt*.

Alta este situaţia celuilalt adverb, care interesează discuţia noastră, *totdeuna*, transcris în „Almanachul..." vienez *tot de una*. De data această ne găsim în faţa unei variante, care se vede că e preferată, încă, faţă de forma literară, *totdeauna*, de vreme ce mulţi editori (Gh. Bogdan-Duică, Const. Botez, Perpessicius, Vîrgolici, Tomozei, ediţia româno-rusă apărută la Chişinău, în 1974, Murăraşu, Creţea etc.) o menţin în strofa cunoscută, iar unii cărturari, din secolul trecut, printre care Aron Densuşianu, recurgeau la ea în mod obişnuit :

Ce voi ? Aş vrea să nu mai stai
Pe gînduri *totdeuna*,
Să rîzi mai bine şi să-mi dai
O gură, numai una.

Ea apare şi în *Rugăciunea unui dac*, cum se vede din fotocopia, după un manuscris, reprodusă în „Convorbiri literare" 1939, p. 798 :

Nu era *azi*, nici *mâne*, noici *ieri*, nici *totdeuna*,
Căci unul erau toate şi totul era una.

Trebuie corectată lectura lui M. Dragomirescu :

Şi mîndră *bat-o* focul,

luată, foarte probabil, dintr-un manuscris anterior, din moment ce poetul a optat pentru „*arz-o focul*", după cum nu putem fi de acord cu G. Murnu, N. Iorga, cu M. Dragomirescu, cu editorul de la Buzău, cu N. Şerban şi cu Traian Lăzărescu, care au înlocuit pe *orizon*, cu *orizont*, în strofa

Dar un luceafăr răsărit
Din liniştea uitării
Dă *orizon* nemărginit
Singurătăţii mării.

Împotriva opţiunii de mai sus (*bat-o focul*), din ediţia 1937 a lui M. Dragomirescu, observăm că în ediţia anterioară, scoasă împreună cu Constanţa Marinescu, a fost menţinută lectura generalizată („*arz-o focul*", p. 22).

În privinţa lui *orizont*, însă, avem şi acolo varianta aceasta, cu *-t* final (p. 24), a cărei origine trebuie căutată, probabil, în „Familia" din mai 1884 (p. 223).

Într-o ediţie mai puţin cunoscută (*Poezii*. Ediţie completă I : Elegii şi ode, poeme epice, Bucureşti, f.a., Editura „Eminescu" S.A., Editură şi Librărie, Strada Parlamentului nr. 2[3]), am notat, de asemenea, o seamă de erori, printre care :

Ea îl privea cu un surîs,
El tremura-n oglindă.
Căci urma adînc în vis
De suflet să se prindă. (p. 92)
Nu caut vorbe pe ales,
Nici *nu* ştiu cum aş începe (95)
Ce voi ? Aş vrea *numai să stai*
Pe gînduri totdeauna (96)
Îţi dau catarg lîngă catarg
Oştiri spre a străbate
Pămîntu-n lung şi marea-n larg,
Doar moartea, nu se poate...(100)
Căci este *sară*-n asfinţit (100)

Lectura din urmă este frecventă, vreau să spun că o întîlnim în multe alte ediţii, cum ar fi Maiorescu, (II, VI, VII, VIII, 1920, 1922, 1922, 1924, 1927), Şaraga, Săndulescu, Scurtu, Adamescu, G. Murnu, Lovinescu, N. Iorga, M. Dragomirescu.

Înainte de a încheia, aş dori să mai întîrziem, puţin, asupra ediţiei Murnu (1929), citată de cîteva ori, mai sus, pentru unele lecturi îndoielnice.

Vom, sublinia mai întîi, faptul că versul :

Pe negre viţele-i de păr

[3] Pe coperta exterioară : „În depozit la Editura „Cartea Noastră", Str. Brezoianu, 27" !

din „Almanachul..." vienez, avea să fie modificat, în ediţia Maiorescu, unde citim :

Pe viţele-i negre de păr

şi că cele două variante alternează, în numeroasele retipăriri de mai tirziu.

În ediţia Murnu, el capătă o formă singulară, nemaireluată de altcineva :

Pe negrele-i şuviţi de păr,

despre care nu pot spune, pentru moment, dacă se bazează pe vreun manuscris al poetului ori se datoreşte numai „libertăţii" de interpretare a editorului.

Alte intervenţii, nepotrivite, în textul eminescian, mai avem în versurile :

Pămînt în lung şi *marea în* larg
Căci este *seară-n* asfinţit

(cu cîte două greşeli în fiecare).

Un procedeu prin care Murnu se singularizează de aproape toţi editorii este marcarea accentului la o serie de forme verbale şi la adverbele *abià*, *acù*, la care trebuie adăugată şi conjuncţia *deşi*.

Unele dintre cuvintele în discuţie sînt „accentuate" şi în alte ediţii, dar nu cu aceeaşi regularitate ca în ediţia Murnu. Mă gîndesc la broşura apărută, în colecţia „Pagini alese", sub îngrijirea lui Gh. Adamescu, cu titlul *Luceafărul. Călin* (fără indicarea anului apariţiei!) în care, pe lîngă preluarea aproape a tuturor nepotrivirilor semnalate mai sus, la care se mai adaugă, însă, şi altele, am notat şi formele accentuate : *aprindeà* (p. 7), *arătà* (12), *aruncà* (7), *ascultà* (7, 13), *auzì* (9), *cufundà* (7), *erà* (5), *fugì* (14), *mînià* (12), *murì* (16), *părea* (7, 14), *pornì* (14), *pierì* (16), *priveà* (5, 6), *rămîneà* (q14), *răsărì* (6), *răzimà* (6), *roti* (9), *trebuì* (9), *tremurà* (6), *trecù* (8), *urmà* (6), *văzù* (14), *vedeà* (17), *veneà* (9), plus monosilabicul *vreà* (10, 12, 13) al cărui accent este de prisos.

Şi la Murnu forma verbală *vreà* apare accentuată, ceea ce înseamnă că editorii respectivi au generalizat folosirea accentului fără să se gîndească, prea mult, la o asemenea nepotrivire. Un semn de întrebare ridică şi accentuarea conjuncţiei *deşì*, pe care n-o întîlnim, în toată limba, decît sub formă aceasta. Este adevărat că, în vorbirea neîngrijită şi, probabil, şi în unele graiuri, mai întîlnim şi pronunţarea *déşi*. Să se fi gîndit Adamescu şi Murnu la evitarea acesteia ?

Murnu mai are, în plus, faţă de Adamescu, alte acîteva exemple : *alùneca*, *arìpe*, *făcùi*, *venìi* (numai într-un exemplu din două !), precum şi *colò*[4] şi *dèmon*. Apare, nejustificat, pe forma de plural a substantivului *tei*, dar lipseşte de pe *ocean* care trebuie pronunţat în trei silabe : *o-ce-an*. Aşa cum *venìi*, poartă accentul numai într-un singur caz, din două, tot aşa se întîmplă şi cu *acu*, din versul :

Ei Cătălin, acu-i acù

[4] Întîlnit şi la Iorga (1932, II, 39).

şi situaţia este absolut aceeaşi la Adamescu. La Iorga, în schimb, accentuarea este dublă : *acù-i acù.*

Această „inovaţie" nu poate fi pusă nici pe seama lui Murnu nici pe a lui Adamescu deoarece situaţia este absolut identică în „Almanach Literar şi Artistic", 1887, pagina 32, în care notarea accentului, fără să fie generală, este mai frecventă decît în ediţia Iorga, spre exemplu ; o întîlnim şi în exemple care nu apar la Murnu şi la Adamescu : *iubì* (33), *potrivì* (33), *ştì* (34).

În afară de *colò*, menţionat mai sus, şi în afara acestui adverb (dublu l), în ediţia Iorga nu mai întîlnim decît un singur cuvînt cu accentul marcat grafic. Este vorba de interjecţia *mări* din versul :

Da ce vrei, *mări* Cătălin !

Editorul a vrut să evite confuzia dintre acest cuvînt şi pluralul substantivului *mare*, care se întîlneşte de 3 ori în *Luceafărul* :

Privea în zare cum pe *mări*
Răsare şi străluce,
Cum, izvorînd, îl înconjor,
Ca nişte *mări*, de-a-notul...
Dar nu mai cade ca-n trecut
În *mări* din tot înaltul.

Murnu este primul editor care indică pronunţarea dintr-un cuvînt rar, care îl punea în derută pe Ov. Densusianu :

Din negrul giulgi se desfăşor
Marmòreele braţă,

fapt preluat, mai tîrziu, de Murărăşu, în ediţiile lui.

În-sfîrşit, aşa cum nu putem fi de acord cu cei care au „muntenizat", textele eminesciene, scriind *mîinile*, în loc de *mînile*, *seară*, în loc de *sară*, *genuchi*, în loc de *genunchi*, tot aşa nu putem accepta moldovenizarea lor încercată de N. Iorga, în cele două ediţii ale sale. E suficient, cred, că ne gîndim că marele cărturar înlocuieşte, în mod frecvent, formele scurte ale pronumelui *ne*, *le*, prin *ni*, *li* :

Averea să *li* aperi, mărirea şi-a lor bine
(*Împărat şi prolelar*, I, 34) ;
Dulci-s ochii umbrei tale, nu *li* fie de deochi
(*Călin*, I, 58)
Coroanele în fugă *li* fulgeră pe fruntì
(*Strigoii*, I, 77)
Braţ de braţ, păşesc alături...*Li* stă bine laolaltă
(*Scrisoarea a IV-a*, II, 26) ;
Căci azi *li* semeni tuturor
(*Pe lîngă plopii fără soţ*, II, 76) ;
Turmele-l urc', stele *li* scapără-n cale
(*Sara pe deal*, II, 100) ;

Ce-un secol *ni* zice, ceilalţi o dezic
(*Mortua est*, I, 5);
Şi cînd inima *ni* creşte de un dor, de-o dulce jele
(*Călin*, I, 58);
Şi din contra, cea aievea *ni* părea cu neputinţă
(*Scrisoarea a II-a*, II, 12);
Să *ni* dai un semn şi nouă de mila măriei tale
(*Scrisoarea a III-a*, II, 17)
Ni fac legi şi *ni* pun biruri, *ni* vorbesc fiolzofie
(*Ibid.*, 22 II);
În auz *ni* sună multe
(*Glossa*, II, 53).

Pe o scară mult mai mică se poate vorbi şi despre unele încercări de ardelinizare", cel puţin în perioada de început a receptării poeziei lui Eminescu în provinciile de peste munţi. Într-o antologie necunoscută autorilor *Bibliografiei Mihai Eminescu* (*Parnasul român*, Braşov, 1892), în care au fost incluse şi patru poezii ale lui Eminescu, printre care şi *Luceafărul*, substantivul articulat *pasul* a fost ortografiat în manieră ardelenească:

Din umbra falnicilor bolţi
Ea *paşul* şi-l îndreaptă (p. 86),

după cum persoana întîi a prezentului indicativ al verbului *a fi* a căpătat aspect latinizant.:

O vin', odorul meu nespus,
Şi lumea ta o lasă;
Eu *sum* luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fi mireasă (p. 90)

Am trecut în revistă o serie de lecturi necorespunzătoare, strecurate, de-a lungul timpului, în textul *Luceafărului*, fără să mergem spre epuizarea lor. Ele sînt mai numeroase, atît de numeroase încît se poate afirma că nu este vers, în întrega poezie, care să nu dea de gîndit viitorilor editori, interesaţi să pună la dispoziţia cititorilor lor un text eliberat de orice intervenţie din afară, cît mai apropiat de ceea ce Eminescu însuşi ne-ar fi dat, dacă împrejurările de tot felul i-ar fi îngăduit lucrul acesta.

LE POEME „LUCEAFĂRUL" („HYPÉRION") D'EMINESCU ET SES ÉDITEURS

Le poème „Luceafărul" („Hypérion"), considéré comme la création la plus caractéristique d'Eminescu a paru, en avril 1883, dans „Almanachul Societăţii Academice Social Literare «România Junâ»" („L'Almanach de la Société Académique Sociale et Littéraire «La Roumanie Jeune» de Vienne (p. 39—58). Le mois d'août, de la même année, il a été reproduit dans „Convorbiri literare" („Entretiens littéraires") (p. 169—178) et, en décembre, dans la première édition Maiorescu (p. 277—300). Aucune de ces variantes n'a été surveillée, à sa parution, par le poète. En outre, le texte reproduit par Maiorescu diffère sensiblement de celui de „L'Almanach ..." viennois, repris dans „Entretiens ..." et personne ne sait à qui l'on doit la modification du texte,

au poète lui-même ou à Maiorescu. Dans chacune des variantes on a pu trouver des fautes d'imprimerie qui, en l'absence du manuscrit original, ont provoqué des discussions et ont donné prise à diverses interprétations.

Durant cette centaine d'anneés, d'autres fautes, la plupart dues aux imprimeurs, se sont ajoutées aux fautes initiales ; mais à part celles-ci, il y en a quelques-unes qui ne peuvent être attribueés qu'aux divers éditeurs du poème. Il n'existe presque édition où il n'y ait de telles „innovations" que nous avons étudiées et discutées dans le présent article. Beaucoup d'entre elles ont été à la longue corrigées, mais on n'a pas pu arriver partout à un consensus unanime et les avis continuent à être partagés tant en ce qui concerne l'emploi des phonetismes *chaos—haos* ; *chimeric—himeric* ; *vecinic—veşnic*, qui ne sont conditionnés que par les normes orthographiques différentes d'une époque à une autre, qu'en ce qui concerne des formes comme *braţă—braţe* ; *sunt—sînt*, demandeés souvent par des nécessités de versification, plus précisément de rime : *faţă* (dans le cas de *braţă*) ou *pămînt, sfînt, vînt* (dans le cas de *sînt*). Il y a aussi des questions épineuses comme l'interprétation qu'on doit donner à certains vers qui resteut encore controversés et celle qui se rapporte à l'option pour l'un des deux textes du poème : celui publié dans „L'Almanach ..." et dans „Entretiens ..." ou celui de l'édition Maiorescu.